

FÉJA GÉZA

Csohány Kálmán grafikája

Csohány Kálmán folklórt termő és őriző tájról, palóc földről érkezett egész életreszóló útravalóval. A minap a népköltészet új műfaját fedezték fel, olykor még pogány elemekkel telített, középkori eredetű apokrif énekeket, varázsló verseket, a nép nem az egyház templomaiban, de földpadlós, zsúptetejű kunyhóiban mondotta, énekelte őket századokon keresztül mindmáig. Mintegy kétezer ilyen éneket sikerült följegyezni bizonyosságául egy hajdani roppant-méretű énekkultúrának. Mutatványok is jelentek meg belőlük, ezeknek harmada palóc földön termett s maradt meg. De miért vélem fontosnak most és itten megemlékezni erről? Azért, mert Csohány Kálmán a népi énekmondás neveltje és hűséges őrizője. Ám, mit merített a népénekből? Igen sokat: érzelmi kultúrát, szigorú szabatosságot, a szerkesztés merészségét, ritmikát, egyszóval tőle nyerte esztétikai alapélményit.

A palóc táj folklóriját eléggé elhanyagoltuk, de mindnyájan tudjuk, hogy legnagyobb fiát, Mikszáth Kálmánt ez a folklór avatta íróvá, és elkísérte mindhalálig. Talán ideje, hogy a folklór mai művészi szerepét megvilágítsuk. A folklór itt, Kelet-Közép-Európában még él, a közelmúltban nagy géniuszokat szállt meg, folytatásra izgat, témákat is ad. Gondoljunk Csohány egyik korábbi képére, a *Szarvas és csillagok* nevezetűre. A mondabeli szarvas Arany Jánosnál szépült nagy irodalomná, Csohány pedig megmenti őt, visszavezeti a Tejútra –, megteremtette egy mitológiai folyamat gyönyörű záró ütemét.

Ám, a folklór mai beavatottjainál és meghittjeinél elsősorban nem témákban jelentkezik. A folklór az ember első, elemi – és mint egyre inkább kiderül – érvényes világképe. Hűségeseit arra kötelezi, hogy a világra arányozzák életérzésüket és műveiket. A folklór nem ismer néprajzi határokat, az egyetemesből jön, és abba ível, az Egész mámorosa. Gondoljunk népiségünk egyik legnagyobb sommázójára, Arany Jánosra, egek csapkodó és a lélek még sohasem észlelt mélységeibe hatoló balladáira, Toldi látomására, magyar történelmi avarára és messzeágazó útjaira. Dante mélységeibe tekintett, Shakespeare-t fordított, és viaskodó, kereső útjai során egészen Hellászig jutott. Nem csupán átültette, de magunkévá élte Arisztofanészt, a hellén realizmust. Mennyire érdekes és jellemző, hogy Csohány Kálmánnak egyik legújabb stációja ugyancsak a hellén realizmus visszateremtése. Azt a sűrű, tényleges életmatériát örökíti meg, melyből a hellének legszebb álmai páráztak fel, hogy istenekké váljanak.

Másik új stációja a *Régi képek*, a humor és a satíra pompás elegye ez a sorozat, nézzük csak a bételt polgárt agyvelő nélkül, de roppant pillangó nyakkendővel, mintha el akarna repülni, vagy az apa meg a fiú együttesét, a sunyiság meg a reménytelenség, a belső szolgaság nemzedékről nemzedékre öröklődő folytonosságát. Másrészt vádló szomorúság is árad ezekből a képekből, elsenyvesztett és eltorzított emberek néznek szembe velünk, lényegében áldozatok, fertőzött légkörnek és az egykorú hatalom irgalmatlanságának az áldozatai. De akad a képek között egyenesen tragikus hatású,

például az anya katona-fiával: két rokonvégtetű, agyon sulykolt ember, és látszik, hogy a vész miként távolítja, tépi el őket egymástól. Csohány minden rikoltó külső külsőség nélkül tesz tanúságot társadalmi elkötelezettségéről.

Midőn az itt kiállított anyagot először megtekintettem, azonnal feltűnt a művész egyszerűsödése. Az egyszerűsödést gyakorta a primitívséggel, vagy a primitíveskedéssel tévesztik össze, holott merőben más, a leginkább megpróbáltató művészi feladat: a bonyolult, sokrétű, ellentmondásoktól lángoló élet égő és égető kérdéseinek a megoldása.

Nem feloldódás, tehát szerte folyás, szétszikkasztás, de megoldás, bátor szelektálás és elszánt töményítés. Hadd mutassak Csohány egyik képére, a *Téli nádakra*. Nem csupán a nád zenéjét kapta el, a költők annyira kedves muzsikáját, az anyaföldnek ezt a feledhetetlen elégiáját, de ott a tél is, nem egy tél, de Rilke határtalan tele, kit alig bír már áttelelni a szívünk. Rilke mindössze két mondatot írt erről a télről, Csohány is végső egyszerűséggel fejezi ki, szinte odaleheli. Irodalommal mérem a képet? Az értékmérő minden területen ugyanaz. Vagy nézzük a *Radnóti töredéket*, mindössze két fa gyászoló, de a vész hangját, a világ jajgatását hallom a hős felett, aki nem fegyverrel a kezében, de különbül: megalázva és meggyalázva győzött. A kép nem csupán emlékmű, de világtörténelmi tragédiát örökít meg, túlcsap önmagán.

A meghívót ismét egyszerű rajz díszíti, mégis mennyi mindent mond a növényi létéről, történelméről, mérhetetlen erejéről –, és talán végső győzelméről. A parányi mag sziklákat repeszt, rideg talaján, szinte a semmiből sarjad növel, az égnek tart, és csillagok jönnek segítségére. Csakugyan létezik mindenben átsugárzó kozmikus rokonérzés? A világ tényleg a költő ígérete nagy ünnepre készül? A folklór még sokat tud erről, és a kép a tanúság, hogy sokat tud Csohány is –, a folklór világlátását és életérzését fordítja le a ma nyelvére. A Lét egyik alaptörvényét fogalmazza meg olyan egyszerűen, amint a nép mesél, énekel, vagy darabka vászonba világképet sző.

Csohány Kálmán alakjait nem keretezi és senyveszti zárt tér, a világban állanak, úgy hiszem: az ember eredeti helyén. Két öregje mögött, bár láthatatlanul, de ott a halál, ám kezükben virágot tartanak. Tudják, hogy nemsokára virágon keresztül igyekeznek a csillagok felé, mert – mint egy másik képén láttuk – a csillagok is a virág felé tartanak. Mögöttük a halál, ám kinyílnak valami másra, mivel mindennek határtalan útja van a Létben. Lám, a folklór édes fia mennyire tudatos művész, megjárta a gondoskodás meg az eszmélkedés tisztító tüzét, és megteremtette a maga filozófiáját is. Az ember és a világ viszonya érdekli, és egyre többet tud mondani erről az elemi, ősi, de egyre inkább elhanyagolt kapcsolatról.

Aki mélyről érkezik, és tartja, vallja az ember elemi kapcsolatait, az a művészi kifejezés alaptörvényeit sem adja fel, nem válik gyökértelen lebegéssé. Az élet lényeket, alakzatokat és embert teremt, formákba sűrűsödik, formák által ad hírt önmagáról. Az életnek ez a teremtő mozgása hozza létre a valóságot. A művész perbe szállhat a valósággal, különb igényekkel léphet fel, teremtő beavatkozásra vállalkozhat, „égi másának” megalkotására törekedhet, de meg nem tagadhatja, el nem szakadhat tőle, mert akkor szökevény válik belőle. A valóság azonban szüntelen tágul, olykor szinte már robbannak a határai, a művészi látásnak nyilván lépést kell tartania ezzel a forradalmi sebességgel. Talán egyetlen történelmi korszak sem mozdította el ennyire tegnapi helyzetéből az embert, az idő őskort ver föl bennünk és merész új utakra küld. Sorsunk azon dől el, hogy mi történik az emberben bévül, mennyire bír reagálni az idő

követeléseire. Az irodalomnak és a művészetnek egyaránt egyik legfőbb feladata ma, hogy az ember belső történelmét és viszonyait a szövevényét ábrázolja. Csohány egyik képén öreg asszony néz szembe velünk. Öreg, vagy inkább időtlen? Valaha búzák, fák, virágok között állott, ő is virágzott és gyümölcsözött, most néhány virág megkóró vigyáz körötte, de minden, amit átélt: robot, rettegés, dal, fohász, kacaj és jajszó, sors meg népsors, egész élete, sőt életek summája, egy társadalmi réteg belső történelme költözött arcára. Megviselt ez az arc? Keresztül-kasul szántotta az élet? Karektervonalai egyúttal sorsvonalak? Igen, mégis valaminő csodálatos elkészültség, sőt felkészültség nyugalma párázik belőle, elmúlik, de születik is valami. Ám, ezt a nagy vigaszt egyedül az ember ábrázolásán keresztül mondhatjuk el.

Témavilága egyre gazdagodik. Csohány nem hever el egy-egy eredménye vidékén, tartósabb pihenőt sem tart. Nem éri be teljesedésekkel, a legnehezebbet választotta: teljességre törekszik. Életünk gyötrelmeit és boldog fellélegzéseit láthatjuk ezeken a képeken. A *Visszatekintőt* megnőtt denevérek röpködik körül, jól ismerjük ezeket mi, kiknek már havas a fejünk, éjszakákat küzdünk át velük, hogy majdan a halálos ágyon talán meg tudjunk bocsátani önmagunknak. Az *éjszaka emlékei* mélylélektani remek, milyen matematikai biztonsággal old meg egy kísértő feladatot: a titokzatos, még mindig alig-alig megfejtett éjszaka művészi rendbe tisztul ezen a képen. A *Fiatalok* merész ugrásra, vagy nagy drámára készen állanak, fölöttük a végzet madara. Kapuja zárt és nyitott, menedéket ad, védelmez, ugyanakkor végtelen utak felé nyílik –, az emberi sors két alapvető mozdulatát örökíti meg. A *Gesztelyi temetőt* különösen a magamének érzem, mert valamikor, még „barna hajjal” én is meglátogattam. Csöndes, koranyári délelőtt járt, levél se mozdult, mintha megállt volna az idő. A megnőtt fák árnyékában békésen virágoztak a halottak, néha zümmögött egy-egy vadméh, különben csak az öreg, barna fejfák hangtalan bölcsességét és a frissen leszúrt fehér keresztek néma gyászát hallhattuk. A falusi sírkert valamikor nem csupán a halottakat fogadta be, de a folklór kincseit őriző tárnája is volt, a „nyomorult nép” ide hordozta sorssal perelő keservesét, megtaposott vágyait, merész, titkolnivaló álmait, önmagára visszapattanó panaszait –, mindet ide temette, hogy azután a népmesei éjszakában diadalmasan feltámadjanak. Már elmúlt a népmesei éjszaka, de kísértését ott éreztem a gesztelyi temető gyönyörű déli nyugalmában. A harmincas évek poklában történt, a parasztok keserveik elmondása után a sírkertbe vezettek, hogy valami szépet is mutassanak –, Csohány képe visszateremtette bennem a tűnt időt.

Azután a madarak, az ég, a nagy vizek, a föld madara... Majd a *Kormos ég* biztató fehér tüneményel... *Fekete virág* és *Szivárvány* az új Ádámmal. A régi Ádám a szakadék peremén viaskodott sorsával, az új már a szakadék mélyébe jutott, ám távolról sem holtra zúzva, vagy nyomorékká sérülten, de épségben, szembe nézve sorsával, vállalón. Ez a kép az ember tragédiája és győzelme, mert, íme, megbirkózik mindennel, a szakadékkal meg a hasadással is. Derülátó művész Csohány? Úgy vélem lényegesen több –, én a negyedik dimenzió, az idő belső távlatának a jelenlétét érzem műveiben. Elméletek gyártásával, az első pillanatra meghökkentőnek tetsző külsőségekkel, vagy spekulációval nem lehet megújítani a művészetet. Csohány nem tagadta meg a művészet alaptörvényeit, a nagy hagyományokat sem, de újat adott hozzájuk, az egyedül idvezítő utat járja.

Egy művész a tetőre ért, és hiteles képeket ad az emberről meg a világról.

(1971)